

سمبول های باروری و برکت در فرهنگ ایران از: دکتر عباس احمدی

در این مقاله ی می خواهیم نشان بدهیم که در فرهنگ بومیان ایران، پنج چیز، سمبول و مظهر و نماد و نشانه ی باروری برکت است که عبارتند از بز، گندم، گاو، انار، و انگور. بسیاری از آیین های ایرانی بر مبنای این عناصر خمسه بنا شده اند و برای تجزیه و تحلیل فرهنگ ایرانی باید به معانی سمبولیک این عناصر توجه کرد. البته عناصر دیگری مانند سرو و چنار و رودخانه و قنات و چاه نیز سمبول باروری و برکت اند که در مقاله ی دیگری به آن ها خواهیم پرداخت.

بز و گندم

در عصر جادو، بومیان ایران، دو چیز را سمبول و مظهر و نماد و نشانه ی نیروی باروری و برکت می دانستند: اول دام های اهلی مانند بز ماده که در پاییز (آبان) آبستن می شدند و پس از یک دوره ی پنج ماهه ی آبستی در بهار (فروردین) می زاییدند. دوم گیاهانی مانند گندم و جو که در پاییز کاشته (آبان) می شدند و در بهار (فروردین) بعد از یک دوره ی پنج ماهه ی زمستانی از زیر زمین جوانه می زدند و سبز می شدند.

(۲)

(۱)

۱- نقش بز بر روی یک کوزه ی باستانی (۱)

۲- استخوان بز (*Capra hircus*) مربوط به هشت هزار سال پیش از میلاد که در حفاری های «گنج دره» واقع در استان کرمانشاهان، ایران، به دست آمده است. این مدرک نشان می دهد که بز برای اولین بار در ایران اهلی شده است. موزه ی اسمیت سونین (۲)

بومیان ایران معتقد بودند که روح باروری و برکت در کالبد بز یا گندم زندگی می کند و پس از دروی گندم یا کشتن بز، از کالبد کهنه به کالبد جدید می رود و در آن جا به زندگی خود ادامه می دهد. عقیده به تناسخ ارواح و رستاخیز مردگان نیز ریشه در این آیین جادویی دارد. در تناسخ ارواح، روح آدمی پس از مرگ در کالبد تازه ای به زندگی خود ادامه می دهد و این

چرخه تا ابد ادامه پیدا می کند. گاهی نیز تناسخ ارواح نه بطور مسلسل و زنجیره ای بلکه فقط برای یک بار و آن هم در روز رستاخیز انجام می شود و روح مردگان در کالبد تازه ای دمیده می شود و سپس این روح نامیرا به زندگی جاودانه ی خود در این کالبد تازه تا ابد ادامه می دهد.

یکی از شاهان ساسانی با شاخ هایی شبیه به شاخ های بزکوهی بر روی تاج و ریشی مانند ریش بز در زیر چانه. موزه ی لوور (۳)

بعدها، یعنی در سپیده دم عصر مذهب، روح باروری و برکت از کالبد بز به صورت خدایان و ایزدان به آسمان رفت و سپس به هیات شاهان و موبدان به زمین بازگشت. در بعضی از موارد ما، هنوز شاخ های بز را بر روی تاج شاهان و ریش بز را در زیر چانه ی آن ها می توانیم مشاهده کنیم. از آن جا که در نقش های سنگی ایران باستان، لباس و کلاه شاهان و خدایان مانند یک دیگر است می توان حدس زد که ایزدان و خدایان، حداقل در غرب ایران، از روی الگوی بزکوهی ساخته شده اند و در سپیده دم عصر مذهب از زمین به آسمان رفته اند. شاید به همین علت است که در فرهنگ ایران جایگاه خدایان در کوه است و پیامبران برای سخن گفتن با ایزدان به کوه می روند. آتشکده های زردشتی نیز بیشتر در دامنه ی کوه ها ساخته شده است. سیمرخ که ایزدانوی باروری و برکت است در کوه زندگی می کند. ضحاک که نوعی اژدها یا خدای شر است در کوه به بند کشیده شده است. فریدون در کوه در دامان گاو برمایه که نوعی ایزد باروری و برکت است پرورش یافته است. رستم برای جنگ با دیو سفید که نوعی خدای شر است به غاری در کوه می رود. موسی ده فرمان خود را از کوه می آورد. کیخسرو به کوه می رود و در آن جا به عالم غیب می پیوندد. در همه این نمونه ها، عنصر کوه با زیستگاه اولیه ی بزکوهی در کوه های زاگرس ارتباط داد.

مجسمه ی گاو زانو زده، جنوب غربی ایران، سه هزار سال پیش از میلاد مسیح،
نقره، ۱۶ سانتی متر. موزه ی متروپولیتین (۴)

در ایران به غیر از بز و گندم، گاو ماده ی شیرده نیز مظهر باروری و برکت است. به عنوان مثال، در شاهنامه، فریدون بوسیله ی یک گاو ماده به نام گاو برمایه در کوهی اسطوره ای پرورش می یابد. شاهد دیگر بر تقدس گاو در فرهنگ ایران، شستشوی مردگان زردشتی با نیرنگ است. زردشتی ها، پس از مرگ، جسد را با پارچه ی سفیدی می پوشانند و سپس آن را با نیرنگ ضدعفونی کرده و با آب می شویند. نیرنگ شاش گاوی است که به روشی ویژه فراهم شده باشد. گاو را در جای مخصوص نگاه می دارند، علوفه و پوست هندوانه و یونجه به او می خوراندند. شاش چنین گاوی را برای شستشوی مردگان بکار می برند. غسل میت با شاش گاو نوعی جادوی سرایتی است تا نیروی باروری و برکت از گاو به کالبد مردگان سرایت کند و آن ها را در سفری که در پیش دارند آماده نماید. استفاده از شاش گاو منحصربه زردشتیان نبوده و مسلمانان نیز از آن استفاده می کردند، منتهی به جای شاش گاو، شاش شتر به کار می برند. نگاه کنید به کتاب «حلیه المتقین» تالیف محمد باقر مجلسی در باره ی نفع بول شتر. در میان وحشیان عرب، شتر همان نقش گاو در بین بومیان ایران را دارد.

مهر استوانه ای، دوهزار سال پیش از میلاد. ایران. (۶). در روی این مهر، ایزدبانویی در زیر درخت انگور نشسته است. در جلوی او، ایزدی بر تخت نشسته است و در جلوی این ایزد، یک نفر در حال نیایش است. در این اثر گرانها، ارتباط بین درخت انگور و خدایان در ایران نشان داده شده است.

در ایران به غیر از بز و گندم و گاو، درختان میوه مخصوصا درخت انار و درخت انگور مظهر باروری و برکت اند. هر دوی این درختان بومی ایرانند.

درخت انار (*Punica granatum* L.) از خانواده ی (*Punicaceae*) می باشد و خاستگاه آن ایران است. نام علمی درخت انگور (*Vitis vinifera*) می باشد و خاستگاه آن استان آذربایجان می باشد و از آن جا به کشورهای دیگر، مانند چین و هند و اروپا، رفته است. اسم شراب در زبان چینی «بوودو» (*Budo*) است که از همان باده ی خودمان (*Badeh*) آمده است. دیوان شاعران ایرانی سرشار از غزلیاتی در ستایش درخت انگور و شرابخواری است. شرابخواری نوعی جادوی سرایتی است تا از آن راه، نیروی باروری و برکت از انگور به آدمی منتقل شود.

ردپای درخت پرستی در مراسم دخیل بستن به درختان هنوز حفظ شده است. در ایران، امامزاده ها و زیارتگاه ها معمولا در کنار درختان کهنسال بنا شده اند، درختانی که روزگاری به عنوان مظهر باروری و برکت و زاینده گی مورد تقدس و تکریم ایرانیان بوده اند. از این منظر، ستون های شبستان ها و مناره ها ی زیارتگاه ها، سمبل و مظهر و نماد درختان مقدس عصر جادو می باشد.

برای آن که نمونه ای از آیین درخت پرستی در ایران به دست بدهیم، عکسی از سرو مقدس «چم» را در زیر می آوریم. این درخت عظیم الجثه در دهکده ی «چم» از توابع شهر یزد در ایران قرار دارد. زیارتگاه کوچکی که در پایین این درخت مقدس ساخته شده است نشان می

دهد که مردم، مانند اجداد خود در عصر جادو، همچنان معتقدند که روح باروری و برکت در درختان زندگی می کند و برای گرفتن کمک دست به دامان آن می شوند. داستان سرو زرتشت نیز به نوبه ی خود نشان دهنده ی همین تقدس درختان در فرهنگ ایران است. در مقاله ی آینده، راجع به سرو زرتشت و این که چگونه این سرو مقدس به دست تازیان از بیخ و بن بریده شد صحبت خواهیم کرد.

سرو مقدس «چم» (۵)

منابع

- ۱ _ (<http://www.kirtiklis.com/photos/places/goat.html>)
- ۲ _ (<http://www.mnh.si.edu/highlight/goats/index.html>)
- ۳ _ (<http://www.livius.org/sao-sd/sassanids/sassanids.htm>)
- ۴ _ (http://www.metmuseum.org/toah/ho/02/wai/hob_66.173.htm)
- ۵ _ (<http://members.iinet.net.au/~rostan/cham.html>)
- ۶ _ (http://www.metmuseum.org/toah/ho/03/wai/hob_1987.343.htm)

Eamil: abbas.ahmadi@mailcity.com

Web site: <http://news.gooya.com/ahmadi.php>

File: Yalda02.vnf